

УДК 336.02:630*91:334

Ю. М. Марчук,

к. с.-г. н., завідувач кафедри ботаніки, дендрології та лісової селекції, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1184-261X>

А. І. Карпук,

д. е. н., професор,

директор, відокремлений підрозділ НУБіП України "Боярська лісова дослідна станція", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2920-8131>

О. М. Дзюбенко,

д. е. н., начальник,

Черкаське обласне управління лісового та мисливського господарства, м. Черкаси

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9837-696X>

Р. А. Буценко,

аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2471-9979>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.20.37

ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЛІСОГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Yu. Marchuk,

PhD in Agricultural Sciences, Head of the Department of Botany, Dendrology and Forest Selection, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

A. Karpuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Principal, Separate Division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Kyiv

O. Dzyubenko,

Doctor of Economic Sciences, Chief, Cherkasy Forestry and Hunting Department, Cherkasy

R. Butsenko,

Postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INSTRUMENTAL AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FORESTRY IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

Обґрунтовано, що в останнє десятиліття інституціональні трансформації сфери лісогосподарювання набули прискорених темпів і охопили максимальну кількість складових лісопродуктового ланцюга. Встановлено, що інституціональні трансформації сфери лісогосподарювання являють собою комплекс заходів стосовно умонтування в систему відносин, пов'язаних з процесами лісовідновлення, лісовідтворення, лісорозведення, охорони і захисту лісів, лісозаготівель та транспортування деревини, побічного лісокористування, використання неситовинних корисностей лісів, сучасних інститутів-правил та інститутів-організацій. Виявлено, що ключовим моментом компліментарності окремих складових інституціональних трансформацій сфери лісогосподарювання є забезпечення доповнюваності традиційних інститутів-правил ведення лісового господарства та державних інститутів-організацій недержавними інститутами-організаціями за умови обов'язкового збереження базових атрибутів національної архітектури

ведення лісового господарства з одночасним умонтуванням елементів класичних ринкових відносин. Встановлено, що інституціональні трансформації сфери лісогосподарювання охопили відносини власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи, систему публічного управління лісовим господарством, публічні та корпоративні фінанси лісогосподарювання, інституціональну систему наукового забезпечення ведення лісового господарства, цифрову трансформацію процесів лісогосподарювання. Доведено, що поглиблення інституціональних трансформацій вимагає удосконалення інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, щоб посилити регуляторний вплив держави на постійних лісокористувачів через застосування фіскальних інструментів та методів фінансово-кредитного регулювання процесів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, а також здійснення процесів лісовідновлення, лісовідтворення, охорони та захисту лісів. Встановлено, що модернізація інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання з врахуванням наслідків інституціональних трансформацій має відбуватися за такими напрямками: удосконалення системи субсидування виробничих, соціальних та природоохоронних потреб постійних лісокористувачів; трансформація фіскально-рентного регулювання процесів лісогосподарювання; диверсифікація інструментів економічного стимулювання розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу; урізноманітнення джерел фінансування лісогосподарських потреб на основі освоєння коштів корпоративного сектора.

It is proved that in the last decade, institutional transformations in the field of forestry have acquired an accelerated pace and covered the maximum number of components of the forest product chain. It is established that institutional transformations of the sphere of forestry are a set of measures for establishing into the system of relations related to the processes of reforestation, reforestation, afforestation, protection and protection of forests, logging and transportation of wood, side forest use, use of non-primary benefits of forests, modern institutions-rules and institutions-organizations. It is revealed that the key point of complementarity of individual components of institutional transformations in the field of forestry is to ensure the complementarity of traditional institutions-rules of forestry management and state institutions-organizations by non-state institutions-organizations, provided that the basic attributes of the national architectonics of forestry management are necessarily preserved, while simultaneously establishing elements of classical market relations. It is established that institutional transformations of the sphere of forestry covered ownership relations on forest resources and forestry assets, the system of public forest management, public and corporate finance of forestry, the institutional system of scientific support for forestry management, digital transformation of forestry processes. It is proved that the deepening of institutional transformations requires the improvement of instrumental and methodological support for the financial and economic mechanism of forestry in order to strengthen the regulatory influence of the state on permanent forest users through the use of fiscal tools and methods of financial and credit regulation of the processes of modernization, reconstruction and technical re-equipment of objects of forestry and forest protection infrastructure, as well as the implementation of reforestation, reforestation, protection and protection of forests. It is established that the modernization of instrumental and methodological support for the financial and economic mechanism of forestry, taking into account the consequences of institutional transformations, should take place in the following areas: improvement of the system of subsidizing production, social and environmental needs of permanent forest users; transformation of fiscal and rent regulation of forestry processes; diversification of tools for economic stimulation of expanded reproduction of forest resource potential; diversity of sources of financing for forestry needs based on the development of corporate sector funds.

Ключові слова: інституціональні трансформації, інститути, фінансово-економічний механізм лісогосподарювання, бюджетне фінансування, стимулювання, лісоресурсні активи.

Key words: institutional transformations, institutions, financial and economic mechanism of forestry, budget financing, incentives, forest resource assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інституціональні трансформації, які охопили сферу лісогосподарювання, сформували передумови для диверсифікації інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму, зокрема в частині удосконалення системи фіскально-рентного регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, підвищення дієвості економічного стимулю-

вання раціонального лісокористування та залучення інвестицій як в лісовирощування, так і переробну ланку лісового сектора. Саме інституціональні трансформації призвели до урізноманітнення форм і прав власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи і прискорили процеси реформування системи публічного управління лісовим господарством, що потребує удосконалення регуляторного впливу держави на постійних лісокористувачів як через застосування фіскальних інструментів, так і через методи фінансово-кредитного регулювання процесів модернізації, реконструкції та

технічного переоснащення об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, а також здійснення процесів лісовідновлення, лісовідтворення, охорони та захисту лісів.

Водночас набір методів та інструментів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання є надмірно звуженим та не закладає належних стимулів для активізації процесів інвестиційно-інноваційного оновлення виробничо-технічної бази лісогосподарського та деревообробного виробництва, а також підвищення рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу. Тому потребують розширення методи та інструменти, які стосуються бюджетного фінансування потреб лісового господарства, фіскально-рентного регулювання процесів лісогосподарювання, стимулювання процесів розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, а також стимулювання процесів максимально можливої утилізації деревних відходів з метою виробництва різноманітних видів біологічного палива.

При формуванні фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах поглиблення інституціональних трансформацій необхідно також враховувати додаткові вигоди для лісового господарства, які виникають у зв'язку з децентралізацією влади та реформою місцевого самоврядування, оскільки об'єднані територіальні громади (ОТГ) отримали територіальний ресурс через передачу їм сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів, які частково можуть бути використані під лісорозведення. І взагалі дерегуляція земельних відносин відкриває значні перспективи для суттєвого зростання рівня лісистості територій та розширення площі захисних лісосмуг за правильної постановки питання в частині налагодження співпраці з регіональними органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, сектором домогосподарств та суб'єктами підприємницької діяльності, в першу чергу суб'єктами аграрного бізнесу. Модернізація фінансово-економічного механізму також має відштовхуватися від нещодавнього укрупнення державних лісових підприємств, що призвело до підвищення рівня концентрації фінансових ресурсів лісогосподарського виробництва. Також доцільним розглядається варіант прискорення процесів модернізації фінансово-економічного механізму лісогосподарювання у зв'язку з рішенням Уряду про створення єдиного підприємства ДП "Ліси України".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розробленню теоретико-методологічних засад інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму сфери лісогосподарювання присвячені праці багатьох вітчизняних вчених. Значна увага приділяється ідентифікації основних складових фінансово-економічного регулювання розвитку лісового господарства, нарощенню рівня капіталізації лісогосподарського бізнесу через підвищення рівня ефективності та комплексності використання лісоресурсного потенціалу, впровадженню сучасних форм партнерських відносин між постійними та тимчасовими лісокористувачами, з однієї сторони, та суб'єктами підприємницької діяльності — з іншої. Залишаються недостатньо сформованими авторські підходи щодо реалізації пріоритетів удосконалення інструментально-методологічного забезпечення сфери лісогосподарювання на основі врахування всього спектра інституціональних трансформацій, що відбулися і відбуваються у різноманітних фазах лісопродуктового ланцюга в останні десятиліття, особливо в період воєнного стану, який вимагає ще більшої концентрації зусиль і ресурсів лісової галузі задля зміцнення обороноздатності та господарської самодостатності країни.

Однією з перших у формуванні фінансово-економічного механізму лісогосподарювання слід вважати наукову працю М.Шершуна "Основні напрями розвитку фінансово-кредитних відносин в лісовому господарстві України", яка була опублікована у Віснику Сумського державного аграрного університету в 1994 року [13], де фактично було сформульовано авторський концепт диверсифікації регуляторного фінансово-економічного інструментарію лісогосподарювання. Однак підхід М.Шершуна був сформований на самих початках інституціональних трансформацій у сфері лісогосподарювання, коли продовжувала домінувати командно-адміністративна модель управління лісовим господарством, а умонтування ринкових інститутів носило поодинокий характер та не справляло якогось детермінуючого впливу на темпи і масштаби господарського освоєння лісоресурсного потенціалу.

В останнє десятиліття інституціональні трансформації сфери лісогосподарювання набули прискорених темпів і охопили максимальну кількість складових лісопродуктового ланцюга. Тому питання встановлення взаємозв'язку між магістральними елементами інституціональних перетворень та розширенням набору

інструментів та методів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання отримали небувалу раніше актуальність. В даному контексті цінним теоретико-методологічним підґрунтям виокремлення інституціональних передумов формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання є підхід С.Демидюка щодо суб'єктно-об'єктної бази регуляторного впливу на постійних лісокористувачів. Згідно даного підходу, формами впливу державних та недержавних інституціональних одиниць управління на постійних лісокористувачів виступають: пряме державне адміністрування, непряме економічне стимулювання та забезпечення ринкового саморегулювання. Пряме державне адміністрування охоплює: установлення порядку і правил лісокористування; ведення державного лісового кадастру, здійснення моніторингу, обліку та інвентаризації лісів; розроблення і реалізацію державних програм розвитку лісового господарства; виконання лісовпорядних планів; лімітування і сертифікацію лісокористування. Непряме економічне стимулювання передбачає: надання асигнувань з публічних бюджетів; надання податкових та інших пільг; встановлення квот, мит та зборів; видачу ліцензій; нарахування штрафів та пені. Забезпечення ринкового саморегулювання охоплює наступні інструменти: орієнтацію суб'єктів господарювання на максимізацію прибутковості; реалізацію принципів вільного ціноутворення; проведення біржових торгів, аукціонів та тендерів [4]. З огляду на сказане, сучасний фінансово-економічний механізм лісогосподарювання має забезпечувати тісний взаємозв'язок між даними лісовпорядкування і лісового кадастру та набором інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на постійних лісокористувачів та інших суб'єктів лісогосподарського підприємства і на забезпечення максимальної ефективності такого взаємозв'язку мають бути зорієнтовані інституціональні трансформації сфери лісогосподарювання.

Виходячи з базових положень інституціоналізму, неоінституціоналізму, а також класичних лекал інституціонального забезпечення фінансових відносин, можна стверджувати, що найбільш детермінуючим чинником формування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання виступає інститут власності. В першу чергу необхідно враховувати специфіку форм і прав власності на лісоресурсні (лісові насадження, фауністичні ресурси, несировинні корисності лісу, лісові землі) та лісогосподарські (лісові дороги, виробничо-технічна

база здійснення лісогосподарських заходів, лісозаготівель та транспортування деревини, лісові насіннево-селекційні комплекси, техніко-технологічна база лісопереробних підприємств) активи. У 90-х роках минулого століття та на початку 2000-х років в економічній літературі значна увага вітчизняними вченими приділялась проблемам упорядкування відносин власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи. Я. Коваль та І. Антоненко розглядали фундаментальні аспекти реформування відносин власності на лісові ресурси в контексті реструктуризації лісового сектора України [7], Є. Мішенін виокремив еколого-економічні та правові передумови трансформації власності на лісові ресурси [9], С. Мельник та О. Галкін аналізували перспективи реформування системи прав власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи як передумову ефективного управління лісокористуванням в Україні [8]. Однак в названих працях не прослідковано взаємозв'язок між інституціоналізацією форм та прав власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи та диверсифікацією інструментів і методів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання.

На переконання С. Рогач, ключовим інститутом в інституціональній структурі фінансового забезпечення розвитку лісового сектора слід визнати інститут державної власності на землі лісового фонду та лісові насадження. Цей інститут є основоположним для лісогосподарської діяльності. Стосовно даного твердження заперечень не має і не може бути, проте слід підкреслити, що існуюча інституціональна структура фінансового забезпечення розвитку лісового сектора України не відповідає новим викликам економічних перетворень через наявність значної кількості системних суперечностей та пасток, що обумовлені низькою адаптованістю до сучасних ринкових реалій інститутів, які залишились у спадок від командно-адміністративної системи централізованого управління, а також слабкою здатністю активно включатися у відтворювальний процес інститутів, сформованих у результаті трансформаційних змін [11, с. 118]. Тобто виникає необхідність в усуненні названих суперечностей через забезпечення повноцінного фінансування потреб лісового господарства за рахунок доповнення бюджетного фінансування та коштів, отриманих внаслідок госпрозрахункової діяльності постійних лісокористувачів, фінансовими ресурсами з інших джерел.

Домінування інституту державної власності найбільшою мірою детермінує форми та методи еквівалентного вилучення на користь держави та подальшого перерозподілу лісоресурсної ренти і виступає фактично базою специфікації методів, інструментів та важелів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання. Держава, присвоюючи абсолютну ренту, має фінансово забезпечувати процеси лісовідтворення та лісовідновлення, особливо на Півдні і Сході країни, де ліси несуть виключно захисні функції. Водночас поступове формування інституту приватної власності на лісові землі та лісові насадження, який виникає на основі розпайованих самозаліснених земель, вимагає урізноманітнення методів фіскально-рентного регулювання у зв'язку з необхідністю еквівалентного вилучення на користь держави не лише абсолютної, але і диференціальної лісоресурсної ренти. Всі ці аспекти мають отримати відображення у модернізованому фінансово-економічному механізмі лісогосподарювання.

Достатньо обґрунтованим відносно інституціоналізації набору методів та інструментів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах євроінтеграції та децентралізації є підхід В. Голяна, О. Голуба та О. Сакаль, згідно якого повноцінне фінансове забезпечення сфери лісогосподарювання залежить від реалізації комплексу наступних заходів в напрямі диверсифікації форм та засобів фінансування лісогосподарських та лісоохоронних проєктів: 1) розширення специфікації видів лісогосподарської діяльності (рекреаційне лісокористування, мисливське господарство), які зорієнтовані на освоєння додаткових видів екосистемних послуг (ефективніше залучення у відтворювальний процес несировинних корисностей лісу та фауністичних ресурсів), що продукуються лісовими біогеоценозами; 2) інституціоналізація угод публічно-приватного партнерства в частині заготівлі та переробки лісосічних відходів та відходів деревообробки з метою нарощення обсягів виробництва паливних деревних ресурсів [2]. Тому у фінансово-економічний механізм лісогосподарювання мають бути умонтовані методи та інструменти стимулювання господарського освоєння екосистемних послуг лісу, зокрема несировинних корисностей, а також ефективнішого використання недеревних лісосировинних та фауністичних ресурсів. Такого роду стимули мають бути достатньо диверсифікованими, щоб охопити максимальний спектр екосистемних послуг і забезпечити прийнятний рівень капіталі-

зації наявних лісоресурсних та лісогосподарських активів. Недооціненою в країні є система пов'язана з викидами вуглецю від промислової діяльності, та оцінкою лісових насаджень по можливостях зв'язаного вуглецю. Створення карбонового фонду та розвиток карбонових сертифікатів відкривають перед лісовим господарством значні можливості отримання коштів від промисловості на вирощування високопродуктивних насаджень.

Це вказує що, критично необхідною складовою фінансово-економічного механізму лісогосподарювання має стати набір методів та інструментів, які забезпечуватимуть залучення зовнішнього фінансування у сферу лісового господарства. Підтвердженням даного припущення виступає думка А. Полякової, яка вважає, що для ведення сталого лісового господарства потрібне зовнішнє фінансування. Вона виокремлює п'ять основних джерел фінансування лісового господарства: підтримка на рівні держави, приватні інвестиції, плата за екосистемні послуги, філантропічні та благодійні внески, проєкти Світового банку [10]. Перераховані недержавні джерела можуть повною мірою бути активовані за умови встановлення прозорих умов для отримання прав користування лісоресурсними та лісогосподарськими активами, оскільки приватні інвестори та уряди іноземних країн не будуть ризикувати за умови інституціональної невизначеності та асиметричності інформації. Усунення рецидивів інституціональної невизначеності (звужена специфікація форм і прав власності на лісоресурсні і лісогосподарські активи) та асиметричності інформації (суб'єктивізм у прийнятті рішень) вимагають реформування відповідно до передових іноземних та вітчизняних лекал системи публічного управління лісовим господарством та цифрової трансформації даної системи. Тому інституціональними передумовами удосконалення інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання поряд зі специфікацією форм і прав власності на лісоресурсні і лісогосподарські активи має виступати реформування та цифрова трансформація системи публічного управління лісовим господарством.

Доцільність удосконалення інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах інституціональних трансформацій випливає також з того, що потенційно інвестиційно приваблива лісова галузь не відзначається прискореними темпами нарощення інвестиційних вливань в реалізацію лісогосподарських та

лісоохоронних проєктів. О.Савчук стверджує, що на сьогодні спостерігається тенденція не-привабливості лісового господарства для інвесторів, що перешкоджає розвитку лісового сектору економіки [12]. Підвищення інвестиційної привабливості лісового господарства залежить від того, наскільки швидко в національну архітектоніку лісогосподарювання будуть умонтовані елементи інституціональної матриці міжнародних лісових відносин та кращих практик ведення лісового господарства закордоном, які забезпечили підвищений рівень інвестиційної привабливості лісового сектору високорозвинених країн і сформували сучасний тренд фінансової підтримки лісогосподарського підприємництва.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виявлення передумов та обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах інституціональних трансформацій з врахуванням наслідків поглиблення реформування системи публічного управління лісовим господарством у відповідності з передовим іноземним досвідом та можливостей для нарощення лісоресурсного потенціалу, які виникли у зв'язку з децентралізацією влади та реформою місцевого самоврядування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання вимагає реалізації комплексу інституціональних трансформацій, які пов'язані з умонтуванням в інституціональне середовище розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу інститутів, які дадуть змогу урізноманітнити форми та права власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи, трансформувати систему публічного управління лісовим господарством, підвищити ефективність співпраці наукових установ лісівничого спрямування та суб'єктів лісогосподарського підприємництва, прискорити процеси цифрової трансформації управління лісовими ресурсами. Перераховані складові інституціональних трансформацій прямо та опосередковано впливають на оновлення системи публічних та корпоративних фінансів лісогосподарювання. Виникає необхідність програмування пріоритетів інституціональних трансформацій в системі публічних та корпоративних фінансів лісогосподарювання, які забезпечать залучен-

ня фінансових ресурсів глобальних екологічних фондів в межах реалізації пріоритетів міжнародних природоохоронних конвенцій, диверсифікацію джерел та методів інвестування лісогосподарських та лісоохоронних проєктів, збалансування системи податкового регулювання лісокористування, зростання рівня еквівалентності вилучення лісоресурсної ренти, урізноманітнення інструментів стимулювання процесів лісовідновлення, лісовідтворення та лісорозведення, залучення коштів у лісогосподарське виробництво на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства.

Доцільність поглиблення інституціональних трансформацій у сфері лісогосподарювання та роль окремих інститутів в розширеному відтворенні та господарському освоєнні лісоресурсного потенціалу обґрунтовується А. Дейнекою, який констатує, що лісовий сектор утворюється із різних функціональних одиниць — від невеликих колективів лісництва чи цехів до високоорганізованих промислових корпорацій. Їх форми є різноманітними, залежно від ролі лісового сектора та лісових ресурсів у конкретній країні, розвитку деревообробної промисловості і сформованих моделей споживання. Інституціональна структура лісового сектора охоплює державні і недержавні організації з певним рівнем залученості у діяльність сектора. Ці організації можуть функціонувати на різних рівнях — від місцевого до міжнародного. Вони можуть бути організовані в замкнені мережі або функціонувати відособлено [3, с. 150]. В нинішніх умовах реформування системи управління лісовим господарством інституціональні трансформації мають забезпечувати умонтування комплексу інститутів-правил та інститутів-організацій, апробованих у високорозвинених країнах, в систему розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сфери лісогосподарювання таким чином, щоб були збереженими вітчизняні традиції ведення лісового господарства з одночасною імплементацією кращих іноземних практик безперервного та невиснажливого лісокористування. При цьому ключовим моментом компліментарності окремих складових інституціональних трансформацій сфери лісогосподарювання є забезпечення доповнюваності традиційних державних інститутів-організацій недержавними інститутами-організаціями при обов'язковому збереженні базових атрибутів національної архітектоніки ведення лісового господарства, державної власності на ліси та лісові землі з одночасним умонтуванням елементів ринкового саморегулювання.

Необхідність врахування повною мірою інституціональних передумов формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання також впливає з того, що незважаючи на сприятливі умови розвитку лісового господарства як важливої складової національної економіки, є значна кількість проблем, які потребують негайного вирішення з метою упередження еколого-деструктивних та природо-руйнівних процесів при господарському освоєнні лісоресурсного потенціалу. Інституціональні розриви, які мають місце у лісовому господарстві, культивують і стимулюють процеси виснажливого лісокористування, що не завжди супроводжуються адекватними діями щодо розширеного відтворення лісового фонду [5]. Усунення інституціональних розривів (авт.: інституціональний розрив — відірваність формального інституту від його реального втілення в систему відтворювальних пропорцій) стане можливим, коли максимальною мірою буде забезпечена формальна та неформальна синхронізація умонтування у фінансово-економічний механізм лісогосподарювання інститутів-регуляторів, які апробовані у високорозвинених країнах. Такими регуляторами виступають інструменти рентного регулювання, а також комплекс стимулів, які спонукатимуть постійних лісокористувачів підвищувати рівень комплексності використання лісоресурсного потенціалу через розширення масштабів освоєння екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами. Тому першочерговим завданням програмування інституціональних трансформацій у сфері лісогосподарювання є застосування комплексу заходів для усунення інституціональних розривів, щоб уникнути проявів системних перегинів при реформуванні системи управління лісовим господарством та перебудові ключових виробничо-господарських зв'язків у лісопродуктових ланцюгах.

Водночас інституціональні трансформації мають бути зорієнтовані не на модернізацію окремих інститутів-правил та інститутів-організацій, а на оновлення всього спектра елементів інституціонального середовища лісогосподарювання. Тому в нинішніх умовах значно більшої ваги, ніж за домінування системи адміністративно-командного управління у сфері лісогосподарювання набувають питання модернізації інституціонального середовища, в основі якого — діяльність формальних та неформальних організаційно-управлінських інститутів, яким у законодавчому плані надано право впливати на лісоземельні і лісоресурсні відносини [1]. З огляду на сказане, інституціональні трансформації сфери

лісогосподарювання мають забезпечити усунення або суттєве згладжування можливих суперечностей у взаємодії базисних та похідних інститутів, які на даний момент зумовлюють зниження економічних інтересів суб'єктів державного лісогосподарського підприємництва та різних приватних підприємницьких структур в частині узгодження цінових параметрів на необроблену деревину та в питаннях забезпеченості лісосировиною деревообробних виробництв, що особливо важливо в умовах воєнного стану. На даний момент також мають місце різні підходи до ведення лісового господарства в державних і комунальних лісах, що може призвести до певного непорозуміння між місцевими громадами і центром в управлінні лісами.

Інституціональні трансформації сфери лісогосподарювання являють собою комплекс заходів стосовно умонтування в систему відносин, пов'язаних з процесами лісовідновлення, лісовідтворення, лісорозведення, охорони і захисту лісу, заготівель та транспортування деревини, побічного лісокористування, використання несировинних корисностей лісів, сучасних інститутів-правил та інститутів-організацій (рис. 1), які забезпечують:

- урізноманітнення форм і прав власності на лісоресурсні (лісові землі, лісові насадження, другорядні лісові матеріали, фауністичні ресурси, несировинні корисності) та лісогосподарські (лісові дороги, лісові насіннево-селекційні комплекси, техніко-технологічна база здійснення лісогосподарських заходів, лісозаготівель, транспортування та переробки деревини, утилізації деревних відходів, лісова рекреаційна інфраструктура та інфраструктура мисливського господарства) активи;

- модернізацію системи публічного управління та адміністрування у сфері лісогосподарювання в напрямі розмежування господарських та інспекційних функцій в процесі розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, охорони та захисту лісів;

- диверсифікацію джерел, методів та форм публічних (бюджетне фінансування процесів лісовідновлення, лісовідтворення, охорони та захисту лісів) та корпоративних фінансів лісогосподарювання;

- інституціоналізацію форм та методів участі академічних та освітянських закладів наукового забезпечення ведення лісового господарства у функціонуванні лісопродуктових ланцюгів шляхом створення статутних та

- нестатутних об'єднань суб'єктів лісогосподарського підприємництва та суб'єктів лісівничої освіти і науки;

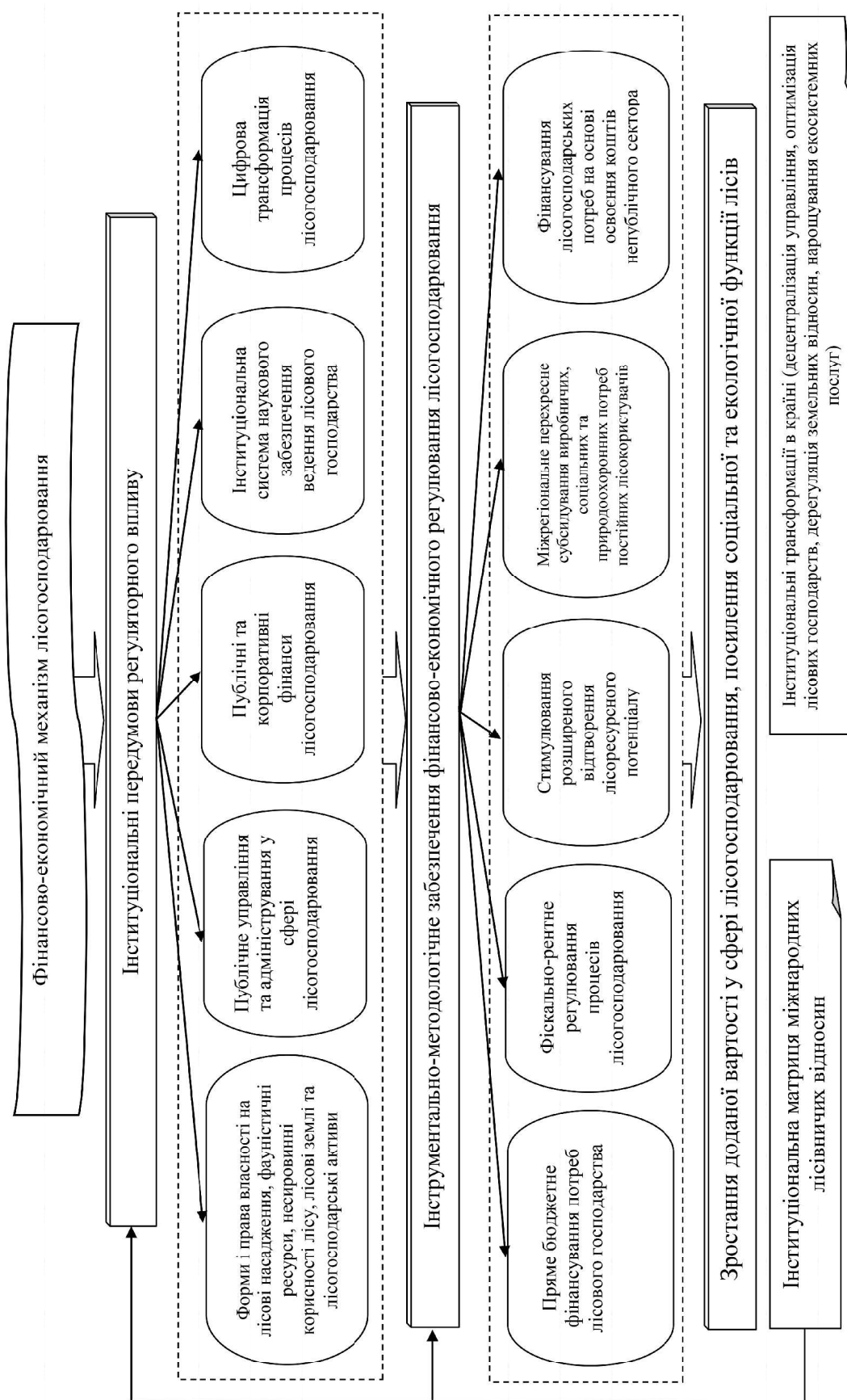

Рис. 1. Інституціональна детермінація інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісгосподарювання в сучасних умовах

Джерело: розроблено Ю.М. Марчуком.

— цифрову трансформацію процесів лісогосподарювання, для подолання рецидивів асиметричності інформації та уникнути численних корупційних ризиків через мінімізацію впливу людського чинника в процесі прийняття рішень стосовно укладання угод, пов'язаних з функціонуванням ринку лісопродукції, зокрема ринку необробленої деревини та ринку послуг для лісового господарства.

В нинішніх умовах, коли підвищується рівень вагомості лісового господарства в соціально-економічному піднесенні окремих регіонів та територіальних громад базового рівня, особливої ваги набуває інституціональна трансформація публічних та корпоративних фінансів лісогосподарювання, які концентруються та опосередковуються в межах функціонування фінансово-економічного механізму лісогосподарювання як сукупності форм, методів, способів та інструментів акумуляції та розподілу фінансових ресурсів, отриманих внаслідок господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, бюджетного фінансування потреб лісовідновлення, лісовідтворення, лісорозведення, охорони та захисту лісів, вітчизняного та іноземного неопублічного (приватного) фінансування лісогосподарських та лісоохоронних проєктів.

Водночас й інші перераховані складові інституціональних трансформацій, зокрема ті, які стосуються форм і прав власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи, реформування системи публічного управління лісовим господарством та регулювання господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, інституціоналізації нових форм інтеграції лісогосподарського виробництва та лісівничої освіти і науки, а також цифрової трансформації процесів лісогосподарювання, виступають інституціональними передумовами інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, особливо в частині диверсифікації джерел та методів інвестиційного забезпечення процесів оновлення, модернізації, реконструкції об'єктів лісогосподарської та лісоохоронної інфраструктури, а також впровадження сучасних технологій ведення лісового господарства, переробки деревини, утилізації деревних відходів, а також використання несировинних корисностей лісів.

Зокрема, урізноманітнення форм і прав власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи вимагає диверсифікації інструментів та методів фінансового впливу на постійних лісокористувачів та інших суб'єктів лісогосподарського підприємництва, оскільки інституц-

іоналізація нових форм перерозподілу перерахованих активів створює умови для утворення різних видів ренти (монопольної, абсолютної, диференціальної ренти I (рента, яка утворюється у зв'язку з різним рівнем природної продуктивності лісових земель) та диференціальної ренти II (рента, яка виникає на лісових землях внаслідок ефективнішого ведення лісового господарства, зокрема комплекснішого використання сукупного лісоресурсного потенціалу)), вилучення котрих потребує введення і розширення фіскального інструментарію регуляторного впливу на процеси господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. Саме за таких умов вдасться забезпечити максимально ефективно адміністрування та еквівалентне вилучення лісоресурсної ренти, що дасть змогу враховувати наявні природно-ресурсні, територіальні та виробничо-технічні умови розширеного відтворення лісової складової природного багатства країни. Такого роду фіскальний інструментарій виступатиме центральною ланкою фінансово-економічного механізму лісогосподарювання і дасть змогу охопити інструментами фіскального впливу максимальну кількість лісоресурсних активів, зокрема використання лісових земель, деревної та недеревної сировини, а також несировинні корисності лісу.

Виходячи із субстанціональної та матеріально-речової неоднорідності перерахованих лісових активів, відносини власності мають охоплювати значний спектр зв'язків щодо володіння, користування та розпоряджання лісовими землями, лісовими насадженнями та іншими складовими лісового багатства. Також вся складність таких зв'язків має бути врахована при інституціоналізації фінансово-економічних регуляторів, спрямованих на еквівалентний перерозподіл лісоресурсної ренти та інших грошових потоків, що створюються у сфері лісогосподарювання. Відносини власності, які передбачають відповідну специфікацію форм і прав володіння, користування та розпоряджання природними ресурсами, є основним базисним інститутом в системі розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу лісового господарства.

Такі відносини визначають місце природної складової в системі національного багатства, базу та види рентного оподаткування та об'єкти інвестування. Незважаючи на те, що за останні тридцять років в національній економіці пройшло декілька етапів масштабних перетворень відносин власності, у сфері лісогосподарювання так і не створено критично необхідного інституціонального підґрунтя для забез-

печення еквівалентного перерозподілу різноманітних лісоресурсних та лісогосподарських активів, які виступають ресурсною основою розвитку лісогосподарського комплексу та забезпечують сприятливі передумови для використання сировинної та несировинної складових лісоресурсного потенціалу в інших фазах лісопродуктового ланцюга [6]. Пріоритети інституціоналізації нових форм та прав власності і користування лісоресурсними та лісогосподарськими активами мають бути враховані при модернізації фінансово-економічного механізму в частині запровадження фіскальних регуляторів прямого та опосередкованого впливу, щоб забезпечити баланс інтересів між власниками та користувачами лісоресурсних благ і також підвищити дієвість наповнення публічних фінансових фондів розвитку лісового господарства, зокрема фондів фінансування процесів лісовідновлення, лісовідтворення, охорони та захисту лісів.

В останнє десятиліття в контексті модернізації усієї архітектури лісогосподарювання актуалізувалося питання інституціоналізації приватної форми власності на окремі складові лісоресурсних благ. Виходячи з вітчизняних традицій ведення лісового господарства, а також ролі лісових ресурсів у соціально-економічному піднесенні лісозабезпечених регіонів та забезпеченні сприятливих умов життєдіяльності для населення, механічне переведення через різноманітні форми перерозподілу лісових благ з державної форми власності у приватну є неприпустимим. При інституціоналізації приватної форми власності на лісові блага необхідно враховувати той факт, що приватна форма власності в загальноекономічному аспекті може бути як трудового, так і нетрудового типу.

В разі появи під впливом певного роду кон'юнктурних політичних коливань інституціональних умов для впровадження приватної форми власності на вже існуючі ліси з відповідною породно-віковою структурою, що сформовані під дією природних чинників та внаслідок витрат праці багатьох поколінь і уречевлених матеріальних та фінансових затрат держави у попередні періоди, однозначно виникне прецедент надання новоспеченим власникам непомірних фінансових преференцій, оскільки вони отримають можливість присвоювати абсолютну лісоресурсну ренту (авт.: абсолютна лісоресурсна рента — це рента, яка сплачується власнику незалежно від продуктивності та місця розташування лісових біогеоценозів), що дасть можливість в подальшому отримати ще

більший підприємницький дохід. За таких умов у лісовому господарстві сформується нетрудовий тип приватної власності. Такий тип приватної власності для сфери лісогосподарювання є неприйнятним, оскільки закладає підґрунтя для недобросовісної конкуренції і нерівних умов на первинному та вторинному ринках лісопродукції. За таких умов також сформуються формальні та неформальні інституціональні передумови для відлучення широких мас населення від більшості лісових благ.

Для сфери лісогосподарювання більш прийнятним є трудовий тип приватної власності, оскільки він передбачає першочергові витрати власника на створення та розширене відтворення лісів на відповідних територіях. Трудовий тип приватної власності у сфері лісогосподарювання в нинішніх умовах має формуватися на сільськогосподарських землях, які піддалися самозалісненню, а також на малопродуктивних сільськогосподарських угіддях та неугіддях. Цей тип приватної власності повинен поступово отримувати інституціональне підґрунтя і має бути розтягнутий в часі в міру дозрівання у лісовому господарстві сучасних ринкових інститутів. Для інституціоналізації приватної форми власності на існуючі лісоресурсні та лісогосподарські активи, які перебувають у державній та комунальній власності, є ряд об'єктивних обмежень, які не дають підстав для трансформації публічного сектора лісоволодіння у приватний. Зокрема, це значний часовий лаг між посадкою та стиглістю лісових насаджень, що негативним чином впливає на привабливість для інвесторів лісогосподарських та лісоохоронних проєктів; невідповідність держави до приватизації земель лісового фонду у зв'язку з половинчатістю завершального етапу земельної реформи та суперечливістю основних її складових; обмежені запаси лісоресурсних благ у значній кількості регіонів України, де вони виконують не господарсько-експлуатаційну, а природоохоронну функцію; значні площі земель лісового фонду перебувають в зоні радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, а також ліси в зоні бойових дій [6].

Однією з основних передумов формування сучасного фінансово-економічного механізму лісогосподарювання з врахуванням євроінтеграційних та децентралізаційних процесів є формування у лісовому господарстві мобільної системи публічного управління та адміністрування. Територіальні підрозділи публічного управління лісовим господарством фактично виступають основними координаторами реалізації

пріоритетів національної лісової політики на регіональному рівні. Водночас обласні управління лісового та мисливського господарства згідно вітчизняного законодавства мають виконувати регуляторну та інспекційну функції в питаннях лісовідтворення, лісовідновлення, охорони, захисту лісів та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу і не втручатися у виробничо-господарську діяльність постійних лісокористувачів. За таких умов забезпечується лише формальна координація діяльності постійних лісокористувачів в межах адміністративної області. З огляду на це трансформація обласних управлінь лісового та мисливського господарства в міжобласні дозволить роз'єднати регуляторні і господарські функції. Але основним залишається питання — яке укрупнення потрібне? Лісгоспи — постійний лісокористувач, область (регіональна дирекція) — постійний лісокористувач чи єдине ДП в центрі постійний лісокористувач? Чи будуть конкурентні переваги, які відкриваються внаслідок укрупнення?

Фактор використання переваг децентралізації має бути повною мірою врахований при формуванні системи інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах інституціональних трансформацій. В умовах поглиблення децентралізації, особливо в лісозабезпечених регіонах, фінанси лісогосподарювання значною мірою визначають бюджетну самодостатність регіональних утворень та об'єднаних територіальних громад. Фінанси лісогосподарювання охоплюють публічні та корпоративні фінанси. Публічні фінанси — це фінансові ресурси державних та комунальних лісогосподарських підприємств, які вони сплачують у бюджети різного таксономічного рівня, а також використовують для поповнення обігових коштів та модернізації основного капіталу. Також сюди входять бюджетні кошти, які спрямовуються у лісовідновлення, лісовідтворення, охорону та захист лісів. Потрібно врахувати соціальну значимість лісів особливо у депресивних районах.

Публічне фінансування сфери лісогосподарювання відбувається в таких формах: 1) бюджетне фінансування лісовідтворення, лісовідновлення, охорони та захисту лісів (спрямування бюджетних коштів постійним лісокористувачам); 2) фінансове забезпечення лісогосподарських та лісоохоронних проєктів на основі використання коштів, отриманих державними та приватними суб'єктами лісогосподарського підприємництва на основі госпрозрахункової

діяльності; 3) накопичення фінансових ресурсів суб'єктами лісогосподарського підприємництва внаслідок відшкодування втрат лісогосподарського виробництва; 4) фінансування природоохоронних заходів в частині відтворення лісоресурсного потенціалу за рахунок екологічного податку та рентної плати, які концентруються у Державному та місцевих бюджетах. Існуюче інституціональне середовище функціонування сфери лісогосподарювання не дає можливості повною мірою використати потенціал капіталізації лісових благ за рахунок розширення форм та засобів фінансового забезпечення відтворення лісоресурсного потенціалу та модернізації лісогосподарської інфраструктури [2].

Враховуючи те, що лісозабезпечені регіони не відзначаються високим рівнем промислового розвитку, а також значною мережею бізнес-активних суб'єктів господарювання, обсяг надходжень податків та обов'язкових платежів, які сплачують лісогосподарські підприємства, визначає доходну частину місцевих бюджетів. Корпоративні фінанси лісогосподарювання, як правило, формуються за рахунок реалізації деревини і використання несировинних користностей лісу та в переробній ланці і також відіграють вагоме значення як в частині наповнення місцевих бюджетів, так і в частині залучення лісосировини до господарського обігу і виробництва на цій основі продукції з високою доданою вартістю.

Основою фінансування лісогосподарських потреб виступають кошти державних лісогосподарських підприємств (постійних лісокористувачів), отримані ними в процесі здійснення госпрозрахункової діяльності (продаж необробленої деревини, продаж продукції первинної та поглибленої лісопереробки, використання несировинних користностей лісу та потенціалу мисливського господарства).

Виходячи з приведеного вище, можна стверджувати, що основою формування сучасного інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання повинно стати врахування специфіки функціонування базисних інститутів в даному сегменті природно-ресурсного сектора. Базисними інститутами для сфери лісогосподарювання виступають: форми власності на лісоресурсні активи, система управління лісовим господарством, спеціалізована лісогосподарська інфраструктура. Принциповим моментом реформування відносин власності, в тому числі і щодо інституціоналізації поряд з державною комунальною та приватною форми влас-

ності на лісоресурсні активи, є наступне: приватна форма власності на лісоресурсні активи має формуватися на основі лісорозведення на сільськогосподарських землях, які є малопродуктивними для використання у сільськогосподарських цілях, а також на тих, які піддалися самозалісненню і не є придатними для ведення на них повноцінного сільськогосподарського виробництва. Територіальним базисом формування комунальної власності на лісоресурсні блага виступають сільськогосподарські землі державної власності поза межами населених пунктів, зокрема самозаліснені, які були передані у комунальну власність об'єднаним територіальним громадам (ОТГ). Таким чином буде формуватися трудовий тип приватної та комунальної власності на лісоресурсні активи, що відповідає класичним лекалам ринкової економіки.

Лісоресурсні та лісогосподарські активи, які знаходяться у державній власності і перебувають у користуванні державних лісових підприємств, не повинні передаватися у приватну чи комунальну власність. Саме дане твердження має бути визначальним й при формуванні фінансово-економічного механізму лісогосподарювання, зокрема в частині інституціоналізації прямих та непрямих інструментів податкового та кредитного стимулювання процесів підвищення рівня лісистості за рахунок переведення малопродуктивних та самозаліснених сільськогосподарських земель домогосподарств та сільськогосподарських земель комунальної власності у лісові землі, що дасть змогу у короткостроковій перспективі зміцнити агроландшафти та сформувавши умови для продукування комплексу екосистемних послуг, зокрема забезпечити нарощення недревної сировини та створити умови для використання фауністичних ресурсів та несировинних користностей лісу для потреб розвитку мисливського господарства та зеленого туризму.

Базисним інститутом сфери лісогосподарювання виступає також система управління лісовим господарством. Незалежно від того, яка суспільно-економічна формація є пануючою в країні, необхідною є наявність системи публічного управління лісовим господарством з метою забезпечення перманентного розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. Інша справа, яка модель закладена в систему управління лісовим господарством: командно-адміністративна, ринкова, змішана. Тому систему управління лісовим господарством варто відносити до базисних інститутів лісогосподарювання, які визначають архітектоніку впливу держави на

процеси лісовідновлення, лісовідтворення, охорони та захисту лісів, на використання деревної та недревної лісової сировини і несировинних користностей лісів, а також на функціонування ринків різноманітних видів лісопродукції.

В останні десятиліття вітчизняна система управління лісовим господарством зазнала численних трансформацій, зокрема на регіональному рівні державні лісогосподарські об'єднання були перетворені в обласні управління лісового та мисливського господарства. Якщо державні лісогосподарські об'єднання мали можливість безпосередньо впливати на виробничо-господарську діяльність державних лісогосподарських підприємств, то обласні управління лісового та мисливського господарства здійснюють регуляторну функцію і не мають інституціоналізованого права втручатися у виробничо-господарську діяльність постійних лісокористувачів.

Також треба враховувати той факт, що у багатьох регіонах України функціонують комунальні лісогосподарські підприємства, які сформовані на базі міжгосподарських спеціалізованих лісогосподарських підприємств, що мають у постійному користуванні колишні колгоспні ліси. Комунальні лісогосподарські підприємства внаслідок розосередженості та відсутності чіткої вертикалі управління, яка існує в системі Державного агентства лісових ресурсів України, не так оперативно реагують на необхідність впровадження процесних та продуктивних інновацій лісівничого та лісотехнічного спрямування як державні лісові підприємства. Водночас комунальні лісогосподарські підприємства більш зорієнтовані на задоволення місцевих потреб, що є дуже цінним для забезпечення життєдіяльності домогосподарств, об'єктів місцевої комунальної та соціальної інфраструктури, особливо в умовах поглиблення процесів децентралізації та завершення процесу створення ОТГ. Розгляд систем управління в різних країнах ЄС, робота в проєктах Світового банку по Україні дозволила виділити декілька можливих систем: при роз'єднанні регуляторної і господарської функції, — суб'єкт господарювання може мати відповідно нашого законодавства 2-х рівневу юридичну систему — центр — лісгосп — юридичні особи, центр — обласна дирекція — юридичні особи, лісгосп — філія, дочірнє підприємство. На нашу думку, перший варіант більше відповідає лінії на децентралізацію і забезпечує місцевий контроль за ресурсами.

При кардинальних змінах системи управління лісовим господарством (оптимізація, дер-

жавна компанія, корпорація) важливо зберегти фінансову стабільність. Одним із вагомих елементів якої може стати фінансовий стабілізаційний фонд в умовах значного коливання цін на деревину, військових дій, надзвичайних природних явищ, інвестиційних проєктів, який повинен вирівнювати фінансовий стан підприємств і забезпечити їм стабільну роботу. Створення такого фонду і джерела надходження в нього потребують законодавчих змін. Окремо крім фонду лісової компанії можна розглянути можливість створення національного лісового фонду при головному розпоряднику коштів (міністерстві). Джерелами поповнення такого фонду може стати плата за екосистемні послуги лісів в т.ч. по накопиченню CO₂ (карбон), водоохоронні, агроеліоративні та інші корисні властивості лісів.

Формування сучасної системи інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання має базуватися на врахуванні наявних інституціональних передумов регуляторного впливу (формах і правах власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи, моделі публічного управління лісовим господарством, публічних та корпоративних фінансах, інституціональній системі наукового забезпечення ведення лісового господарства, цифровій трансформації процесів лісогосподарювання). В спектрі інструментів та методів фінансово-економічного механізму лісогосподарювання в умовах поглиблення інституціональних трансформацій найбільш вагомого значення набуває пряме бюджетне фінансування потреб лісового господарства, що потребує суттєвого нарощення обсягів публічних фінансових витрат на лісовідновлення, лісовідтворення, охорону та захист лісів, використання несиловинних корисностей лісів, запровадження сучасних технологій в лісовій насіннево-селекційній справі. Результативність прямого бюджетного фінансування потреб лісового господарства зростає за умови інституціоналізації фінансових фондів розвитку лісового господарства, які будуть сформовані у публічних бюджетах різного таксономічного рівня. Виходячи зі специфіки розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, виникає необхідність умонтування у фінансово-економічний механізм лісогосподарювання набору інструментів фіскально-рентного регулювання, які сприятимуть посиленню тенденцій ощадливого та збалансованого використання сировинної та несиловинної складових лісового багатства.

Сучасна система фіскально-рентного регулювання має бути зорієнтована не лише на максимізацію надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до публічних бюджетів, а також на усунення проявів першочергового освоєння найбільш ліквідної складової лісоресурсного потенціалу через необґрунтованість та надмірну диференціацію ставок рентної плати за використання окремих складових лісоресурсних благ. Перспективна модель фіскально-рентного регулювання процесів лісогосподарювання має передбачати посилення місцевої спрямованості бюджетних надходжень податків, зборів та обов'язкових платежів постійних лісокористувачів, а також концентрацію рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів у фондах розвитку лісового господарства, які створюватимуться у формі спеціальних фондів у публічних бюджетах різного таксономічного рівня.

Перспективна модель фінансово-економічного механізму лісогосподарювання має також охоплювати широкий спектр інструментів та методів економічного стимулювання розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу. На порядок денний вийшла проблема інституціоналізації додаткових інструментів стимулювання розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу як на рівні держави, так і на рівні ОТГ. Більше того, ОТГ внаслідок дерегуляції земельних відносин отримали значний територіальний ресурс (великі площі земель сільськогосподарського призначення державної власності поза межами населених пунктів були передані у комунальну власність), який може ефективно бути використаним для розширення площі лісових земель. В першу чергу необхідно узаконити стимули для того, щоб забезпечити природооблаштування самозаліснених земель.

В останні роки активно використовувалися інструменти підтримки лісогосподарських підприємств Півдня та Сходу через використання інструментів міжрегіонального перехресного субсидування виробничих, соціальних та природоохоронних потреб постійних лісокористувачів. Такий інструмент фінансування потреб лісового господарства у малолісних районах не можна вважати надійним, оскільки здійснювався він у ручному режимі. Тому, треба ще раз підкреслити що, найбільш ефективною формою субсидування лісогосподарських потреб Півдня та Сходу слід вважати формування Національного фонду розвитку лісового господарства у складі Державного бюджету України за рахунок відрахувань від

екосистемних послуг лісів, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та інших податків, які сплачують постійні лісокористувачі. Значний потенціал стосовно нарощення обсягів фінансування лісогосподарських потреб міститься в царині освоєння коштів неpubлічного сектора як за рахунок реалізації угод публічно-приватного партнерства, так і за рахунок реалізації спільних проєктів державними лісогосподарськими підприємствами та суб'єктами приватного підприємництва.

Перераховані складові інструментально-методологічного забезпечення фінансово-економічного механізму лісогосподарювання дадуть змогу забезпечити зростання доданої вартості у сфері розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, а також у сфері залучення екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами, у відтворювальний процес. За таких умов буде посилена соціальна та екологічна функції лісів, що призведе до поживавлення ділової активності у регіональних лісогосподарських комплексах. Також варто враховувати те, що на інституціональні передумови регуляторного впливу на лісокористувачів значний вплив справляють інституціональні трансформації у країні в цілому та у сфері лісогосподарювання зокрема (децентралізація управління, укрупнення лісових господарств, дерегуляція земельних відносин). Незважаючи на поглиблення інституціональних трансформацій у сфері лісогосподарювання, у лісовому господарстві внаслідок половинчатих рішень не використовується потенціал, який надає інституціональна матриця міжнародних лісівничих відносин, яка пов'язана з боротьбою з кліматичними змінами, боротьбою з опустелюванням, інтеграцією лісового та сільського господарства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показали, що фінансово-економічний механізм лісогосподарювання являє собою комплекс інструментів та методів, які забезпечують акумуляцію, адміністрування та розподіл фінансових ресурсів, отриманих внаслідок здійснення постійними лісокористувачами розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу, використання екосистемних послуг лісових біогеоценозів, переробки деревини та утилізації деревних відходів; бюджетного фінансування потреб лісовідновлення, лісовідтворення, лісорозведення, охорони та захисту лісів; вітчизняного та іноземного неpubлічного (приватно-

го) фінансування лісогосподарських та лісоохоронних проєктів. Прискорення інституціональних трансформацій сфери лісогосподарювання призвело до переформатування відносин власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи, трансформації системи публічного управління лісовим господарством, реформування публічних та корпоративних фінансів лісового господарства, цифровізації лісопродуктових ланцюгів, що вимагає удосконалення інструментально-методологічного забезпечення процесів регуляторного фінансово-економічного впливу на відтворювальні пропорції у лісогосподарському виробництві. Потребують інституціоналізації інструменти та методи бюджетного фінансування потреб лісового господарства, фіскально-рентного регулювання процесів лісогосподарювання, стимулювання розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, субсидування виробничих, соціальних та природоохоронних потреб постійних лісокористувачів, фінансування лісогосподарських потреб на основі освоєння коштів корпоративного сектора, в тому числі і через реалізацію угод публічно-приватного партнерства. Урізноманітнення форм та прав власності на лісоресурсні та лісогосподарські активи внаслідок поглиблення інституціональних трансформацій призвело до виникнення нових видів ренти, що потребує удосконалення інструментарію фіскально-рентного регулювання з метою підвищення рівня еквівалентності вилучення на користь публічних бюджетів рентної складової грошових потоків, які виникають в системі господарського освоєння лісоресурсного потенціалу. З метою зростання доданої вартості у сфері лісогосподарювання необхідно через внесення змін у Лісовий кодекс України розширити спектр інструментів економічного стимулювання раціоналізації лісокористування в частині надання фінансових преференцій стосовно збільшення площ лісовідновлення і лісорозведення, господарського освоєння екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами, підвищення рівня утилізації лісосічних відходів і виробництва на цій основі різноманітних видів твердого біологічного палива, що є вкрай необхідним для зміцнення енергетичної самодостатності країни в умовах воєнного стану.

Література:

1. Голуб О.А. Структура та загальні функціональні особливості лісового сектора економіки України. Продуктивні сили і регіональна економіка. Збірник наукових праць. 2002. Ч. 2. С. 35—42.

2. Голян В.А., Голуб О.А., Сакаль О.В. Фінансово-економічний механізм проектного управління територіальним лісгосподарським комплексом. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 8. С. 5—10.

3. Дейнека А.М. Лісовий сектор: аналіз структури, взаємодії з іншими секторами економіки та довкіллям. Регіональна економіка. 2009. № 3. С. 144—151.

4. Демидюк С.М. Еколого-економічне регулювання підприємницької діяльності у лісовому господарстві. Автореферат дис.... канд. екон. наук: спец. 08.00.06. ЛНТУ. Луцьк. РВВ ЛНТУ, 2012. 20 с.

5. Дзюбенко О.М. Інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку лісового господарства в сучасних умовах. Економіст. 2016. № 5. С. 54—56.

6. Карпук А.І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах: монографія / КМУ, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Луцьк: Твердиня, 2012. 490 с.

7. Коваль Я., Антоненко І. Відносини власності в контексті реструктуризації лісового сектора України. Економіка України. 2001. № 6. С. 63—67.

8. Мельник С.О., Галкін О.Ю. Реформування системи прав власності як передумова ефективного управління лісокористуванням в Україні. Вісник СумДУ. № 7 (91). 2006. С. 99—104.

9. Мішенін Є.М. Еколого-економічні та правові передумови трансформації власності на лісові ресурси. Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Вып. 69. Донецк, 2004. С. 131—136.

10. Полякова Л.В. Міжнародні проблеми надання фінансової підтримки сталому веденню лісового господарства. Наук. доп. НУБіП. 2011. № 4 (26). С. 112—119.

11. Рогач С.М. Напрями збалансування інституціонального забезпечення розвитку лісового комплексу України. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Фінанси і кредит". 2013. № 1. С. 118—126.

12. Савчук О.О. Фінансовий механізм забезпечення інвестиційного середовища лісоресурсної сфери в Україні. Право та інноваційне суспільство. 2017. № 1. С. 39—46.

13. Шершун Н.Х. Основные направления развития финансово-кредитных отношений в лесном хозяйстве Украины. Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія: Фінанси та кредит. 1994. № 1. С. 28—30.

References:

1. Holub, O.A. (2002), "Structure and general functional features of the forest sector of the economy of Ukraine", *Produktyvni syly i rehional'na*

ekonomika. Zbirnyk naukovykh prats', vol. 2, pp. 35—42.

2. Golyan, V. Holub, O. and Sakal, O. (2016), "Financial and economic mechanism of project management of territorial forestry complex", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 5—10.

3. Dejneka, A.M. (2009), "The forest sector: analysis of the structure, interactions with other sectors of the economy and the environment", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 144—151.

4. Demydiuk, S.M. (2012), "Environmental and economic regulation of business activity in forestry", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, RVV LNTU, Luts'k, Ukraine*.

5. Dziubenko, O.M. (2016), "Investment and innovation support for the development of forestry in modern conditions", *Ekonomist*, vol. 5, pp. 54—56.

6. Karpuk, A.I. (2012), *Ekonomichne rehulivannia lisokorystuvannia v rynkovykh umovakh [Economic regulation of forest use in market conditions]*, *Nats. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Tverdynia, Luts'k, Ukraine*.

7. Koval', Ya. and Antonenko, I. (2001), "Property relations in the context of the restructuring of the forest sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp. 63—67.

8. Mel'nyk, S.O. and Halkin, O.Yu. (2006), "Reforming the property rights system as a prerequisite for effective management of forest use in Ukraine", *Visnyk SumDU*, vol. 7 (91), pp. 99—104.

9. Mishenin, Ye.M. (2004), "Ecological, economic and legal prerequisites for the transformation of ownership of forest resources", *Nauchnye trudy DonNTU. Seryia: ekonomycheskaia*, vol. 69, pp. 131—136.

10. Poliakova, L.V. (2011), "International problems of providing financial support for sustainable forestry management", *Nauk. dop. NUBiP*, vol. 4 (26), pp. 112—119.

11. Rohach, S.M. (2013), "Directions of balancing institutional support for the development of the forest complex of Ukraine", *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriiia "Finansy i kredyt"*, vol. 1, pp. 118—126.

12. Savchuk, O.O. (2017), "The financial mechanism for ensuring the investment environment of the forest resource sphere in Ukraine", *Pravo ta innovatsijne suspil'stvo*, vol. 1, pp. 39—46.

13. Shershun, N.Kh. (1994), "Main directions of development of financial and credit relations in the forestry of Ukraine", *Visnyk Sums'koho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. Seriiia: Finansy ta kredyt*, vol. 1, pp. 28—30.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2022 р.